

УДК 598.20 (477.8)

ПРОПОЗИЦІЇ ДО ТРЕТЬОГО ВИДАННЯ ЧЕРВОНОЇ КНИГИ УКРАЇНИ: ПТАХИ

І. М. Горбань, І. В. Шидловський, О. С. Гнатина, Н. А. Пісулінська¹, М. А. Сенік

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Грушевського, 4, Львів 79005, Україна*

*¹Фізико-механічний інститут НАН України, вул. Стрийська, 5а, Львів 79053, Україна
e-mail: zoomus@franko.lviv.ua*

На основі аналізу змін чисельності й ареалів у низки видів гніздових птахів, популяційні тренди яких зазнають значних коливань протягом останнього десятиліття, обґрунтовані пропозиції щодо внесення нових видів до третього видання Червоної книги України. Для окремих із них підтверджено необхідність збереження їхнього охоронного статусу у Червоній книзі України.

Ключові слова: Червона книга України, рекомендовані види, охорона орнітофауни.

Червону книгу України розглядають як юридичний документ, у якому містяться узагальнені відомості про сучасний стан рідкісних, зникаючих, а подекуди й зниклих видів тварин і рослин. Згідно із Законом України „Про Червону книгу”, цей державний акт оновлюється раз на 10 років, що зумовлено змінами в природних екосистемах унаслідок впливу людини. Попереднє, друге видання національної Червоної книги побачило світ у 1994 р. [45], а третє готується до друку вже понад 15 років. За цей час у багатьох видів тварин і рослин скоротилася чисельність, зменшилася щільність репродуктивних популяцій, зазнали антропогенного перетворення й фрагментації їх оселища та біотопи. Деякі види набули нового статусу або опинилися на межі зникнення на значних територіях. Збереження таких тварин можливе тільки шляхом введення певних правил охорони або обмежень, які здатні стримувати тиск негативних чинників на популяції і через створення нових природоохоронних територій. За період незалежності України площа природно-заповідного фонду (ПЗФ) зросла більш ніж удвічі. Сьогодні до його складу входять понад 7 200 територій і об'єктів, загальною площею 2,8 млн га, що становить близько 4,0% території держави. Це, зокрема: 17 природних і 4 біосферних заповідники, 19 національних природних парків, 45 регіональних ландшафтних парків, 3 078 пам'яток природи, 2729 заказників, 616 ботанічних і зоологічних садів, дендропарків і парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, 793 заповідних урочища.

До запропонованого нами списку ввійшли види, які протягом короткого періоду (близько десятиліття) скоротили популяції на 25–50%, а також різко скоротили

площі та межі ареалів. До категорії рідкісних або навіть зникаючих потрапили до недавня ще зовсім звичайні види (наприклад, чайка *Vanellus vanellus*). Зміни у таких видів особливо помітні за рахунок зниження щільності гніздових угруповань, різкого скорочення чисельності, а відтак, і зменшення кількості гніздових територій. В окремих випадках маємо справу з видами, які лише недавно почали поширюватися на території України. Серед них пісочник великий і синиця біла, які занесені до Червоної книги Білорусі та поширюються в Україну з півночі на південь і південний захід. Нижче, у систематичному переліку, ми наводимо види птахів, які рекомендуємо включити до третього видання національної Червоної книги [41, 42].

Нерозень *Anas strepera* (Linnaeus, 1758). Один із восьми видів роду в фауні України. Пропонований статус охорони – IV категорія (вразливий).

Ареал виду та його поширення. Ареал охоплює рівнинні райони Північної Америки; у Євразії від південної Скандинавії, Голландії, півдня Великобританії на схід до центральних районів Північно-Східного Китаю. Всюди уникає гірських територій. Північна межа проходить через південь Скандинавського півострова, Естонії, до Білорусі, Смоленської та Московської областей, від нижньої течії річки Ками вниз до Красноярська, вздовж долини р. Обі, Північного Байкалу, до середньої течії р. Сунгарі [44]. Південна межа ареалу проходить від Австрії, північної частини Балканського півострова, південного Закавказзя до Північного Ірану, Афганістану, Монголії та центральних районів Північно-Східного Китаю. Зимівлі, головним чином, розміщені на узбережжях Середземного та Північного морів, у Єгипті, Ірані, Індії, Південному Китаї та в південних районах Північної Америки. В Україні гніздовий ареал мозаїчний і розташований у долинах Дністра, Дніпра, Прип'яті, в дельті Дунаю, а також уздовж північного узбережжя Азовського й Чорного морів [54, 56].

Місце перебування. Переважно заплави рік і рівнинні ділянки, особливо вологі луки та пасовища біля берегів Поліських озер, Дніпровсько-Бузького лиману та лиманів північного узбережжя Азовського та Чорного морів, острови Чорноморського заповідника, Сиваша. На заході країни трапляються випадки гніздування поруч зі ставками риборозплідних господарств [26, 27].

Особливості біології. Весняний проліт на території країни досить розтягнутий. У Чорноморському заповіднику з'являється в першій половині березня, в кінці березня – на Азовському узбережжі та в Криму. Найбільш інтенсивний проліт проходить у першій декаді квітня, тоді сіра качка є характерною на водоймах Полісся, Прикарпаття, долини середнього Дніпра. Поділ на пари відбувається на місцях зимівлі. Початок будівництва гнізда та відкладання яєць тривають з середини квітня до першої декади травня. Гніздо влаштовує на відкритих ділянках серед трави, всіляко уникаючи чагарників. Насиджує самка. Тривалість інкубації 24–26 діб. Кладка 8–12 яєць, але трапляються більші кладки, очевидно, змішані. Пташенята з'являються протягом червня, залежно від терміну початку відкладання яєць. Підйом пташенят на крило – у віці 45–50 діб. Успішність гніздування коливається залежно від кількості хижаків, у першу чергу жовтоногого мартина (Чорноморський заповідник) або болотяного луна. Відлітає з кінця серпня до першої декади жовтня, але найбільш масовий проліт триває протягом першої половини вересня.

Характер живлення. Фітофаг, у живленні переважають нитчасті водорості, елодея, ряска, валіснерія, трапляються зоопланктон, личинки комах, а восени переважає насіння водяних рослин.

Чисельність. Українська гніздова популяція різко скоротила чисельність за рахунок зменшення чисельності гніздових угруповань на островах Чорноморського запо-

відника, вздовж берегів більшості лиманів Азово-Чорноморського узбережжя, а також на Поліссі та Прикарпатті. Сучасна чисельність виду в Україні 650–1 400 пар. Очевидно, за останні 20 років вона скоротилася більш ніж у 5 разів. Серед Європейських країн найвища чисельність у Голландії – 6–7 тис. гніздових пар; у Румунії – 3,5–5 тис. пар; у Німеччині – 2,7–5 тис. пар; у Польщі – до 2–2,2 тис. пар [49]. Проте, якщо у багатьох країнах Європи чисельність сірої качки невисока, але відносно стабільна, то в Україні відбувається найбільш різке скорочення гніздової популяції, що пов'язано з погіршенням стану гніздових біотопів і впливом хижаків, навіть на територіях ПЗФ (Чорноморський, Дунайський заповідники, Шацький національний парк).

Розмноження у неволі. В умовах України в неволі не розмножується. Існує досвід у країнах Західної Європи, але репродуктивний успіх залежить від умов утримання, які повинні бути максимально наближеними до природних.

Причини зміни чисельності. У першу чергу зміни рослинних формацій на відкритих територіях, зокрема сільватизація на луках чи вологих пасовищах. Зміни рослинних формацій на островах уздовж Чорноморського й Азовського узбережжя морів, заселення цих островів великими за розмірами колоніальними видами птахів і хижаків. Зростання антропогенного пресу у вигляді факторів турбування.

Заходи охорони. Охороняється на природно-заповідних територіях (Чорноморський і Дунайський біосферні заповідники, Шацький національний природний парк). Необхідні спеціальні менеджмент-плани для підтримання природних рослинних формацій на територіях ПЗФ і вологих луках у долинах річок. Охороняється Конвенцією про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування у Європі [23], а також Боннською конвенцією (Угода про збереження афровразійських мігруючих водно-болотних птахів) [40].

Чернь червонодзьоба *Netta rufina* (Pallas, 1773). Один із трьох видів, роду *Netta*; єдиний вид роду у фауні України. Пропонований статус охорони – IV категорія (вразливий).

Ареал виду та його поширення. Вид із південним типом ареалу, головні території гніздування якого – степи та напівпустелі, що простягаються від Піренейського півострова і Середземноморських островів до Центральної Азії. Ізольовані нерівномірні за площею осередки гніздування цієї качки мозаїчно розміщені у Східній, Західній, Центральній і Південній Європі. Основні місця зимівлі європейської популяції розташовані в регіоні Середземноморського узбережжя. В Україні червонодзьоба чернь – рідкісний гніздовий вид степової зони приморських районів Азово-Чорноморського регіону. Найбільш стійкі гніздові осередки розташовані у нижній течії Дунаю, на Сиваші та озерах нижнього Дністра. У час міграцій цей вид трапляється у східних та центральних областях України. На заході – має статус залітного і лише зрідка зимуючого [26, 27].

Місце перебування. В дельті Дунаю для гніздування обирає біотопи, зарослі очеретом і рогузом з невеликими внутрішніми плесами та протоками, а також глибокі штучні канали (Стенцівсько-Жебріянівські плавні). Місцева гніздова популяція виду становить близько 400 пар. На Азово-Чорноморському узбережжі гніздиться в затоках і на озерах з очеретяними комплексами, що чергуються з мілководдями (Джарилгацька, Каркінітська затоки, Молочний лиман, Західний і Східний Сиваш). У дельті р. Дністер оселяється на заплавах озерах, старицях і ріборозплідних ставках (долина р. Турунчук) з прилеглими до них водно-болотними угіддями.

Особливості біології. Весняний приліт відбувається в кінці березня – квітні. Період гніздування припадає на травень – червень. Гніздиться найчастіше в бере-

говій смузі з навколородною рослинністю, неподалік плеса. Рідше влаштовує гнізда на острівцях, на плаваючих посеред води рештках відмерлої рослинності, старих заломів очерету. В кладці від 6 до 14 яєць сірувато-жовтого забарвлення. При втраті кладки може гніздитися повторно. Самка насиджує кладку протягом 26–28 днів, молоді піднімаються на крило на 45–55-й день.

Для виду характерні міграції на відносно постійні місця линяння. Самці покидають гніздові території у червні і концентруються на великих зарослих болотяною рослинністю водоймах, розміщених на значній відстані і часто північніше від місць гніздування. Самки залишаються линяти на територіях гніздування. Такі особливості післягніздової поведінки (відмічені також у кількох близьких видів черней) сприяють оптимальному розподілу кормових ресурсів між статевими та віковими групами гніздових угруповань. Зміна оперення на шлюбне розпочинається з вересня, але завершується тільки на місцях зимівлі. У самок перше і друге линяння проходять на дві декади пізніше ніж у самців. Молодь починає линяння пізно восени. Осіння міграція триває протягом кінця серпня (можливо стимулюється початком полювання) до першої половини жовтня, але поодинокі особини трапляються навіть у листопаді та грудні.

Характер живлення. Фітофаг, харчується водяними рослинами, найчастіше *Chara*, *Ceratophyllus*, *Zostera*.

Чисельність. Європейська гніздова популяція має південний вектор розподілу чисельності й загалом є незначною (менше 59 тис. пар). Протягом 1990–2000 рр. чисельність виду помітно зменшилася в Румунії, Угорщині, Туреччині. За цей час зникла гніздова популяція в Болгарії. Найбільші європейські гніздові популяції спостерігаються в Іспанії (2,5–10 тис. пар), Румунії (500–600 пар), Франції (650–850 пар), Німеччині (420–540 пар), Чехії (200–250 пар), Австрії (150–250 пар). Українська гніздова популяція налічує 150–550 пар, хоча в кінці минулого століття у Стенцівсько-Жебріванівських плавнях гніздилося близько 400 пар. У 1998 р. на Азово-Чорноморському узбережжі нараховано 163 пари. Сучасна чисельність зимуючої популяції в Україні становить 2,5–10 тис. особин.

Розмноження у неволі. Відомості відсутні.

Причини зміни чисельності. В Україні головною загрозою для успішного розмноження червонодзьобої черні є антропогенний вплив на водно-болотні угіддя. Зокрема, трансформація гніздових біотопів відбувається шляхом часткової забудови берегів лиманів, створення гідротехнічних споруд у природних комплексах річкових дельт, прокладання дамб і транспортних комунікацій, які суттєво впливають на зміну гідрологічного режиму приморських озер та лиманів. Масштабне осушення водно-болотних угідь, особливо в дельтах річок, призводить до зміни домінуючих рослинних формацій у степовій зоні Азово-Чорноморського узбережжя, що є важливою причиною погіршення стану гніздових біотопів. Певної шкоди завдають мисливство, рибальство, рекреаційне навантаження, але їх вплив на репродуктивну біологію та розселення черні червонодзьобої в межах України слід вважати нез'ясованим.

Заходи охорони. Основними заходами охорони є регулювання рекреаційного навантаження, мисливства та рибальства на територіях, де концентруються гніздові угруповання цих качок. Актуальні природоохоронні заходи як на незаповідних, так і на заповідних територіях, зокрема у Дунайському біосферному заповіднику, Чорноморському та Кримському (Лебедині острови) природних заповідниках, що в першу чергу пов'язані зі збереженням структури природних гніздових біотопів і контролем чисельності хижих ссавців. Охороняється Конвенцією про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування у Європі [23], а також

Боннської конвенцією (Угода про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів) [40], Законом України „Про тваринний світ”.

Пісочник великий *Charadrius hiaticula* (Linnaeus, 1758). Один з п'яти видів роду у фауні України; політипний вид із двома підвидами: *Ch. h. hiaticula* – гніздиться в Україні, а *Ch. h. tundrae* – трапляється лише під час міграцій. Пропонований статус охорони – рідкісний.

Ареал виду та його поширення. Вид є новим для фауни України, з низькою чисельністю, проживає на крайньому заході свого ареалу і тому легко реагує на турбування, особливо у гніздовий період; може також піддаватися впливові усіх негативних чинників, характерних для малих популяцій (конкуренцію з боку інших видів куликів і крячків, вплив хижаків, антропогенний вплив).

Гніздовий ареал пісочника великого простягається від Скандинавії до Чукотського півострова й Анадира на сході; на півночі – до арктичного узбережжя, а на південь по узбережжю Балтійського, Північного та Білого морів; між Білим морем і Уральським хребтом до 65 паралелі, до північного узбережжя Охотського моря [31]. Можливо, гніздиться на середземноморському узбережжі. До останнього часу низка дослідників вважали пісочника великого в Україні пролітним і зрідка літучим куликом [1, 4, 12–15, 22]. У XIX–XX століттях був пролітним, хоча В. Дідушицький [51] і А. Дунаєвський з Я. Мархлевським [53] вказували на гніздування виду на Волино-Подільському плато. Проте, за даними Ф. Страутмана [37], ця інформація є непідтвердженою. Нами доведено, що цей вид гніздиться локальними поселеннями в долині р. Прип'яті в Республіці Білорусь та Україні. У гніздовий період в Україні цей пісочник трапляється, головним чином, в північних областях, що межують з Білоруссю [54]. З 1995 року гніздиться в середній течії р. Прип'ять, на технічних водоймах біля с. Чолгині (Львівська область) та спорадично на пасовищах і в прибережній смузі Шацьких озер [8, 9].

Місце перебування. Обирає ділянки з бідними і низькотравними пасовищами, піщаними косами, дюнами та пляжами, мілководдя технічних водойм (зокрема, у Львівській області).

Особливості біології. Гніздиться у травні – червні. Гнізда будує на землі – голому піску (у вигляді ямки), серед розрідженої та пригніченої трави або в старому коров'ячому кізяку. Гніздо без вистилки. Маса дорослих птахів коливається від 62 до 71 г. Розміри дорослих птахів (у мм): самець: довжина крила – 134–140, цівки – 25–29,5, дзьоба – 15,4–17,5; самка: довжина крила – 135–140, хвоста – 64, плюсни – 24,5–27,3, дзьоба – 14,1–17,3. Середня кількість яєць у кладці 4. Повні кладки бувають у другій половині травня–червні і навіть у липні. Насиджування починається після знесення останнього яйця і триває 24–26 діб. Пташенята з'являються в кінці травня–червні, липні. Пташенята виводкового типу. Статевої зрілості досягають протягом першого року життя. Основу раціону становлять дрібні комахи, яких птахи збирають у прибережних смугах.

Чисельність. У 1995 р. в трьох різних місцях Західної України протягом гніздового періоду виявлено 4 гнізда та 5 виводків. У 1996 р. на Волині птахи гніздилися поблизу с. Сваловичі та в околицях с. Щедрогір (Любешівський район), а з території Шацького НПП зникли. На Львівщині у 1996 р. кількість зросла до 7–8 гніздових пар. У 1997 р. в межах гніздових поселень біля с. Сваловичі та с. Чолгині гніздилося 6–8 пар пісочників, у 1998 – 10–12+3 та одна пара відмічена протягом усього гніздового періоду біля оз. Світязь (Шацький район, Волинська область), у 1999 – відповідно, 4+7–10 пар, у 2000 – 5+???, у 2001 – 3+7, у 2002 – 2+7, у 2003 – 4+4,

у 2004– 2+4, у 2005 – 2–3+6 пар, у 2006 – 1+6. У 2006 р. в долині р. Прип'яті пісочники виявлені на гніздуванні, крім околиць с. Хоцунь і біля сіл Люб'язь (3 пари) і Підкормілля (2 пари). На Львівщині ж через сукцесії, які проходять у заказнику „Чолгинський”, кількість гніздових пар у 2006 р. зменшилася до 1–2. Чисельність виду протягом останніх років, у середньому, коливається в межах 9–14 гніздових пар. У Європі цей вид є численним, понад 120 тис. пар, але спостерігаються тенденції до скорочення чисельності в історично складених межах ареалу (на узбережжі північних морів), а на решті території протягом 1990–2000 рр. ситуація є стабільною. Лише в Україні та Білорусі, де чисельність виду є порівняно низькою, – вона зростає, але не може суттєво впливати на життєздатність усієї європейської популяції, тому пісочникові надано статус охоронюваного виду. Крім того, вид внесений до списків АЕВА, Додатку 3 Бернської конвенції, Додатку 2 CMS [23, 29, 40].

Розмноження у неволі. Даних нема.

Причини зміни чисельності. Новий для фауни України вид з диз'юнктивним ареалом, який включає кілька локалітетів з низькою чисельністю гніздових пар. Чисельність популяції низька, а тому вид дуже вразливий.

Заходи охорони. Охороняється в Шацькому та „Прип'ять-Стохід” НПП, а також на території орнітологічного заказника місцевого значення „Чолгинський”. Необхідно детально дослідити особливості біотопів, у яких гніздиться вид, і на цій основі розробити рекомендації щодо їх охорони. Оберігається згідно з Конвенцією про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція. Додаток III) [23].

Чайка *Vanellus vanellus* (Linnaeus, 1758). Один із чотирьох видів роду в фауні України. Пропонований статус охорони – IV категорія (вразливий).

Ареал виду та його поширення. Поширений виключно у Палеарктичній підобласті Голарктичної області. У Євразії – від Атлантичного узбережжя на схід до Верхоянського хребта й узбережжя Японського моря. На півночі в Скандинавії – до 68-ї паралелі, у Фінляндії – до 65-ї та в Карелії до 67-ї, до північної частини Кольського п-ва, середньої частини о. Канін, в басейні р. Об до 66-ї паралелі, в басейні Єнісею до 58-ї паралелі, в долинах річок Лени й Алдану до 64-ї паралелі, до гирла Горину в нижній течії р. Амур. На південь – до узбережжя Середземного моря, Північної Італії, Малої Азії, Південного Закавказзя, в Ірані – до Загроса, Лурестана і Хорасана. Східніше південна межа ареалу піднімається на північ і проходить по північному узбережжю Каспійського моря, долиною р. Емби, північним берегом Аральського моря, долиною Сирдар'ї, Фергани, Іссик-Куля, західною частиною Синьцзяну, Джунгарії, Ганьсу, о. Кукунор, провінції Хейлунцзян. Гніздиться також у Марокко, на Фарерських і Британських о-вах. Нерегулярне гніздування зареєстроване в долині р. Амудар'ї біля Чарджоу, в долині Мургабу біля Тахта-Базара і місцями біля північного підніжжя Копетдагу [38]. Поширений по всій території України, крім гірської частини Карпат і Криму. Проте основні місця гніздування зосереджені в Поліссі та північній частині Лісо-степової зони. Понад третина української гніздової популяції (33–36 тис. гніздових пар з 65–124 тис. в Україні) зосереджена в межах західних областей України, з максимальною чисельністю в межах Волинської, Рівненської та Львівської областей [54]. *Місце перебування.* Обирає зволожені відкриті ділянки пасовищ, лук, береги рівнинних природних і штучних водойм, землі сільськогосподарського призначення і в тому числі ріллю, ставкові рибогосподарські комплекси, відстійники з мілководдями та їхні одамбовані береги.

Особливості біології. Гніздиться у квітні–червні. Гнізда будує на землі: голому ґрунті, серед розрідженої рослинності, в старому коров'ячому кізяку чи на купині. Гніздо вистеляє стеблами, листям і кореневищами рослин, іноді гніздовий матеріал відсутній. Маса дорослих птахів коливається в межах 175,2–330 г. Розміри дорослих птахів (у мм): самці: довжина крила – 191–234, цівки – 43–51,1, дзьоба – 22,5–28, хвоста – 89–123; самки: довжина крила – 210–255, цівки – 43–50,9, дзьоба – 22,5–28, хвоста – 95–117. Кількість яєць у кладці 4. Повні кладки бувають у другій половині квітня–червні і навіть липні. Насиджування починається після знесення останнього яйця і триває 27–29 діб. Пташенята з'являються у травні–липні. Пташенята виводкового типу. Статевої зрілості досягає протягом першого року життя. Основу харчування становлять дощові черв'яки, дрібні комахи та їхні личинки, рідше молюски.

Чисельність. За даними BirdLife International, українська популяція виду налічувала 65–124 тис. гніздових пар, з яких 33–36 тис. гніздилися у межах Західної України (дані 1994–2003 рр.) [49, 57]. Проте з 2004 р. чисельність виду почала різко скорочуватися. Птахи або зникли з місць гніздування, або ж їх залишилося мало. Протягом 2004–2006 рр. у західних областях відмічене зникнення більшої частини малих гніздових поселень і малих моновидових колоній виду. Це явище яскраво виражене на територіях сільгоспугідь (пасовищ, злакових полів) та великих за площею боліт і узбереж водойм. У місцях, де у 80–90-х роках існували великі гніздові поселення чайки, сьогодні чисельність знизилася у 4–5 разів. Така ситуація характерна як для об'єктів ПЗФ, так і для земель без охоронного статусу, а тенденції до скорочення чисельності проявляються і в інших регіонах України та Європи. Вид, який у 90-х роках не мав охоронного статусу, в 2004 р. отримав статус SPEC 2, – несприятливий. Різке скорочення чисельності виду викликає занепокоєння, оскільки завдяки облікам протягом 2004–2006 рр. визначено, що західноукраїнська частина популяції чайки тепер налічує не більше 10–12 тис. гніздових пар, що у 3–3,5 рази менше ніж у 1994–2003 рр.

Розмноження у неволі. У неволі в Україні не розмножується.

Причини зміни чисельності. Основними причинами скорочення чисельності виду є: запустіння сільськогосподарських угідь і заростання їх високою злаковою рослинністю, бур'янами та чагарниками; глобальна сільватизація лук, пасовищ і берегів водойм; висока інтенсивність сільськогосподарських робіт на малих площах; порушення водного режиму річок і озер меліоративними роботами; зростаючий фактор турбування у гніздовий період. Вагомою причиною різкого скорочення чисельності виду є надмірне поширення та зростання чисельності хижих ссавців, які полюють у гніздових біотопах чайки. Обмеження попиту на хутро хижих звірів сприяло зростанню чисельності кунячих і лисиці. Як наслідок, за останнє десятиліття більшість локальних популяцій чайки в західних областях України зазнала різкого скорочення, а частина дрібних поселень виду повністю зникла.

Загострилася проблема втрати угідь, придатних для гніздування чайки, через забудову місць гніздування виду.

Заходи охорони. Охороняється в межах об'єктів природно-заповідного фонду України, але в деяких лише „де-юре”. При плануванні меліоративних осушувальних робіт або інших гідротехнічних заходів у долинах рік та озер необхідно враховувати розміщення гніздових угруповань чайки. Важливо розробити спеціальні менеджмент-плани для збереження та відтворення популяцій.

Враховуючи різке скорочення чисельності виду в Україні (чисельність різко скорочується у Волинській, Рівненській, Львівській, Тернопільській, Закарпатській,

Сумській і Дніпропетровській областях) та в Європі (чисельність виду скорочується в 24 країнах з 41), пропонуємо заборонити полювання на чайку, розробити менеджмент-плани її охорони та ввести до Червоної книги України.

У гніздовий період необхідно наполягати на дотриманні охоронних зобов'язань на територіях, де гніздяться чайки. Обмежити можливості відвідування місць масових поселень куликів. Вид оберігається Конвенцією про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція. Додаток III), Birds Directive (Додаток II/2), CMS (Боннська конвенція. Додаток II), АЕВА (Угода про охорону Афро-Євразійських мігруючих водно-болотяних птахів) [23, 29, 40].

Чоботар *Recurvirostra avosetta* (Linnaeus, 1758). Один з 4 видів роду; єдиний вид роду в фауні України. Підвидів не утворює. Пропонований статус охорони – IV категорія (вразливий).

Ареал виду та його поширення. Вид має південний тип ареалу та широко поширений у південній та центральній Європі, південній частині Азії, Африці. Гніздові колонії розташовані на більшості території Західної Палеарктики. Гніздовий ареал охоплює майже всю Європу, де гніздиться близько половини світової популяції чоботаря, 75% з них – на ІВА територіях. Найчисленнішими, станом на 2000 р., є популяції з Нідерландів, Німеччини, Іспанії та Данії [49, 57]. Птахи європейської популяції зимують на атлантичному узбережжі Європи (найбільше у Франції та Португалії), Західному Середземномор'ї (більшість у Тунісі), Греції, Єгипті й атлантичному узбережжі Північної Африки (Марокко), невелика кількість – у Британії. На півдні України область гніздування тягнеться смугою від дельти Дунаю до Східного Приазов'я. На сході країни та долиною Дніпра оселяється мозаїчно. Спорадично гніздиться у Прикарпатті, Львівській і Волинській областях. Звичайний вид на Лебединих островах, Центральному та Східному Сиваші, вздовж Арабатської стрілки Кримського півострова, на косах Азовського моря, островах Молочного лиману, Кирилівський косі, в дельтах малих річок Приазов'я.

В Україні – звичайний гніздовий птах узбережжя Чорного, Азовського морів і Сиваша; рідкісний і нечисленний вид (подекуди спорадично гніздовий) у західних областях [16, 17].

Місце перебування. Оселяється на узбережжях морів, мілководдях прісних і солоних озер, відстійниках, островах, у долинах річок. На Азово-Чорноморському узбережжі обирає акумулятивні острови та коси, солончаки та луки, що використовуються як пасовища. Рідше гніздиться в заболочених очеретяних комплексах з відкритими ділянками ґрунту. Найбільші гніздові угруповання розміщені в дельті Дунаю, на оз. Сасик, системі озер-лиманів Шагани-Алібей-Бурнас, оз. Малий Сасик, Будацькому, Куяльницькому, Тілігульському та Молочному лиманах, Ягорницькій, Тендрівській, Джарилгацькій, Каркінітській затоках, Східному та Західному Сиваші, Олександрівській і Обиточній косах, усті р. Берда та Бердянській косі, Кривій косі, Акмонайських озерах. Останнім часом відбувається поступове розселення чоботаря у континентальну частину країни, що, можливо, пов'язано з погіршенням умов гніздування у степовій зоні Азово-Чорноморського узбережжя. Поодинокі та нерегулярні осередки гніздування виду є на заході України (Волинська та Львівська обл.), у східних регіонах (Донецька, Харківська, Луганська обл.) та в північно-західному напрямку долиною Дніпра (Запорізька, Дніпропетровська, Полтавська обл.) [20, 21, 24, 25, 28, 34, 37, 46, 47, 50, 53, 55].

Особливості біології. Навесні в місцях гніздування з'являється з другої декади березня до початку квітня. Поселяється колоніями, зрідка окремими парами; моно-

гам. Іноді формує змішані колонії з крячком рябодзьобим *Thalasseus sandvicensis*, річковим крячком *Sterna hirundo*, крячком малим *S. albifrons*, крячком чорнодзьобим *Gelochelidon nilotica*, пісочником морським *Charadrius alexandrinus*, пісочником малим *Ch. dubius*, куликом-довгоногом *Himantopus himantopus*, коловодником звичайним *Tringa totanus* і куликом-сорокою *Haematopus ostralegus*. Оселяється чоботар на солончаках, акумулятивних островах, косах, коло мілких солоних водойм і зрідка на заболочених очеретяних комплексах. Гнізда мостить відкрито в невисокій траві або на голому зволоженому ґрунті недалеко від води. Гніздо у вигляді ямки, яку витоптують самі птахи. Оптимальне значення висоти рослинного покриву для чоботара становить 5–15 см. Для підстилки використовує рештки злаків, очерету, полину, маленькі камінці та мушлі молюсків. Іноді робить гнізда без вистилки. Будують гніздо самець і самка разом. Перші кладки з'являються починаючи з середини–кінця квітня і до початку травня. В середньому відкладання яєць триває 5 днів. У повній кладці 4 буруватих з чорними та сірими плямами яєць. Насиджують самка і самець разом, протягом 23–25 днів. У віці 33–42 днів пташенята починають літати. Міграція починається у вересні. Птахи азово-чорноморської популяції зимують у Східному Середземномор'ї [8, 9, 11].

Живляться та вигодовують пташенят переважно різними водяними безхребетними – ракоподібними, личинками комах, червами, молюсками та ін., зрідка використовують насіння рослин.

Чисельність. Загальна чисельність гніздової популяції чоботаря у Європі коливається між 38 і 57 тис. пар, а зимова популяція (Середземномор'я, Азербайджан, Вірменія) дещо менша і становить близько 45 тис. особин. Серед європейських країн найвища чисельність у Нідерландах – 7–9 тис. гніздових пар (у 1989–1991 було 8,4–9,4 тис. пар), Німеччині – 6,1–6,5 тис. пар (в середині 1980-х – 16 тис. пар), Іспанії – 5,5–6,0 тис. пар (у 1989 – 4,4–4,5 тис. пар). Хоча в низці країн у 1990–2002 рр. чисельність виду була стабільною, але в Албанії, Вірменії, Болгарії, Данії, Литві, Норвегії та Туреччині вона зменшувалася. Чисельність чоботаря, що гніздиться в Україні, ймовірно, становить 5–7 тис. пар. У 1998 р. на Азово-Чорноморському узбережжі гніздилося 6380 пар. З початку 90-х років чисельність популяції почала помітно скорочуватись, на деяких територіях цього регіону кількість гніздових пар зменшилася у 2–10 разів, а де-не-де гніздові угруповання зникли. На заході України чисельність виду є дуже низькою і нестабільною, що пов'язано з локальним гніздовим угрупованням, яке утворилося в 1995 р. на Львівщині (перший випадок гніздування відмічений у 1993 р.). Максимальна чисельність гніздових птахів становила в 1997 р. – 8 пар, а станом на 2006 р. – лише 1 пара.

Розмноження у неволі. Відомості відсутні.

Причини змін чисельності. В межах України з 1993 р. чисельність виду має тенденцію до скорочення. Причинами цього є втрата гніздових біотопів, поява очеретів на островах і косах (сукцесії прибережної рослинності) й антропогенний вплив (господарська діяльність, турбування рибалками у весняно-літній період, розорення гнізд відпочиваючими та домашніми тваринами). Щорічна динаміка чисельності чоботаря залежить від успіху розмноження. Кладки часто гинуть через погодні умови протягом гніздового сезону, знищуються хижаками (переважно домашні тварини та лисиця), а також через зростання рекреаційного навантаження, перевипас на солончаках, зміни гідрологічного режиму внаслідок збільшення площ забудови та спорудження транспортних комунікацій.

Заходи охорони. Необхідні спеціальні менеджмент-плани для підтримки природних гніздових біотопів, типових рослинних формацій на луках і солончаках, які використовуються в сільськогосподарському виробництві, особливо як пасовища в долинах річок.

Охороняється Конвенцією про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування у Європі [23], а також Боннською конвенцією (Угода про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів) [40]. Охороняється в Чорноморському, Кримському та Дунайському заповідниках, регіональному ландшафтному парку „Меотида”, на багатьох ІВА територіях Південної та Південно-Східної України.

Крячок малий *Sterna albifrons* (Pallas, 1764). Один із 3 видів роду у фауні України. Включає 9 підвидів, з яких в Україні представлений номінативним *S. a. albifrons*. Пропонований статус охорони – IV категорія (вразливий).

Ареал виду та його поширення. Вид має космополітне поширення. В Палеарктиці гніздовий ареал простягається від Атлантичного узбережжя до Центральної Азії і від Середземномор'я та півночі Середнього Сходу до Скандинавського пів-ва та близько 57° північної широти в Російській Федерації. Птахи європейської популяції зимують як уздовж західноафриканського узбережжя, так і на сході Африки, на узбережжі Червоного моря і Перської затоки. В Україні гніздовий ареал має прямий зв'язок з Азово-Чорноморським узбережжям, де він є відносно цілісним і пов'язаний з морськими косами та лиманами. У континентальній частині країни поширення доволі розпорошене, але найбільш стало малий крячок гніздиться на прирічкових водоймах і островах пониззя Дніпра, Дністра, рідше в басейні Прип'яті та Західного Бугу. На ріках Прикарпаття гніздові поселення нерегулярні, але в окремі роки доволі численні. Незначні поселення відомі на озерах Волинського Полісся та в долині Десни. У Закарпатті гніздування виявлено у долині Тиси.

Місце перебування. На Азово-Чорноморському узбережжі: акумулятивні острови і коси та приморські піщані пляжі в системі озер Шагани-Алібей-Бурнас, Кукльницькому лимані, Тендрівській, Джарилгацькій, Каркінітській затоках. Тілігульський лиман, затоки й острівні системи Східного Сиваша, коси в дельті р. Молочна, акумулятивні острови Молочного лиману. Затоки та коси Обиточна, Білосарайська та Крива, устя р. Берда і Бердянської коси. На континенті гніздиться на численних дрібних островах у гирлі та середній течії ріки Прип'ять, у верхній течії р. Дністер, у басейні р. Тиса на Закарпатській рівнині, на окремих озерах Шацького НПП, зрідка на техногенних водоймах (за відсутності виробничих процесів) Львівської обл. Кормовими біотопами малого крячка є мілководні ділянки внутрішніх водойм із чистою прозорою водою і максимально відкритим водним плесом, береги річок мілководдя рибогосподарських ставків [2–5, 7, 18, 30, 32, 34, 37, 46].

Особливості біології. Весняний приліт відбувається у кінці квітня – травні. Гніздиться окремими парами і невеликими моновидовими колоніями від 10 до 145 пар, хоча відомі колонії до 500 пар. Іноді формує змішані колонії з річковим крячком *Sterna hirundo*, чоботарем *Recurvirostra avosetta*, пісочником морським *Charadrius alexandrinus*, пісочником малим *Ch. dubius*, куликом-довгоногом *Himantopus himantopus*, коловодником звичайним *Tringa totanus* і крячком чорнодзьобим *Gelochelidon nilotica*. Гнізда – невеликі ямки в піску чи м'якому ґрунті без вистилки або зі шматочками сухих рослин (*Limonium gmelini*, *Goniolimon besserianum*, *Salicornia europaea*, *Poa pratensis*, *Avena fatua*), уламками мушель. Часто використовує покинуті гнізда чоботаря, кулика-довгоного, а також різні заглиблення: сліди людини чи тварин. У повній кладці 3, рідше 2 яйця, що мають вохристе забарвлення з дрібними чорними цятками. Перші кладки з'являються в кінці травня – на початку червня. Насиджують обидва птахи протягом 20–22 днів. У другій половині липня молодь стає на крило у віці 19–20 днів, проте її ще досить довго підгодовують дорослі. Відлітає в кінці серпня – першій половині вересня. За поведінкою і способами здобу-

вання корму нагадує річкового крячка. За характером живлення іхтіофаг: переважають мальки риб, рідше водяні безхребетні (комахи, ракоподібні).

Чисельність. Європейська гніздова популяція є відносно нечисленною – близько 35–55 тис. пар. Серед європейських країн найвища чисельність у Іспанії (5,5–6 тис. гніздових пар), Італії (2,5–6 тис. пар), Франції (1,5–1,7 тис. пар) та Греції (1–2 тис. пар). Чисельність української популяції становить близько 2,5–4 тис. гніздових пар, а станом на 1998 р. на Азово-Чорноморському узбережжі гніздилося понад 1800 пар. Чисельність Азово-Чорноморської популяції помітно коливається з роками залежно від циклів обводнення внутрішніх водойм, середньорічної кількості опадів та ін.

Розмноження у неволі. Не розмножується.

Причини зміни чисельності. Сьогодні в Україні чисельність виду незначно скорочується. Найбільш важливими причинами спаду чисельності є втрата гніздових біотопів (сукцесії) й антропогенний вплив (господарська діяльність, турбування рибалками у весняно-літній період, розорення гнізд домашніми тваринами, часто під час відпочинку громадян і т.п.). Внаслідок експансії мартина жовтоногого, як уздовж узбережжя Чорного моря, так і на багатьох континентальних водоймах, відчувається помітна конкуренція за гніздові біотопи та витіснення малого крячка з попередніх місць гніздування. Легкодоступні кладки малого крячка часто знищуються хижакими (лисиці, собаки, їжаки, пацюки сірі, великі мартиніві та вороніві птахи). Знищення кладок відбувається також під час випасу худоби на берегах водойм.

Заходи охорони. Основними заходами охорони є збереження гніздових біотопів на незаповідних територіях, створення нових природоохоронних територій, підготовка менеджмент-планів зі збереження малого крячка. Протягом травня – першої половини липня необхідно регулювати випасання худоби поблизу водойм, де гніздиться малий крячок. У репродуктивний період обов'язковою умовою є сувора заборона використання автотехніки вздовж річкових берегів, лиманів. У Карпатському регіоні необхідно регулювати питання вибору каменю та щебеню з русла рік, у першу чергу на тих ділянках, де гніздиться крячок малий.

Охороняється у Чорноморському та Дунайському біосферних заповідниках, Шацькому НПП та РЛП „Прип'ять-Стохід”, а також на інших територіях ПЗФ та ІВА: Крива Коса (Донецька обл.), Київське водосховище, Куяльницький лиман (Одеська обл.), Сиваш (Херсонська обл., АР Крим). Охороняється Конвенцією про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування у Європі [23], а також Боннською конвенцією (Угода про збереження афро-євразійських мігруючих водноболотних птахів) [40], Законом України „Про тваринний світ”.

Скеляр строкатий *Monticola saxatilis* (Linnaeus, 1766). Один із 2 видів роду у фауни України. Пропонований статус охорони – IV категорія (вразливий).

Ареал виду та його поширення. Ареал охоплює Південну Європу, Кавказ, Південно-Західну та Центральну Азію, Північну Африку. Гніздиться в Гірському Криму та в Закарпатті. До середини ХХ ст. спорадично гніздився по порогах Дніпра, в південно-західній частині України та в Правобережному Лісостепу. Відомі зальоти в різні райони України.

Місце перебування. Скелясті безлісі місцевості в горах і на рівнинах. У Криму – переважно на яйлах, іноді на кам'янистих гірських схилах. У Карпатах виключно на найвищих полонинах з кам'яними розсипами й особливо малодоступними урвищами: полонини Лисича (г. Піп Іван), Чорногори, Горган, частково Свидовця [39].

Особливості біології. Поза районами гніздування (степовий Крим) реєструвався у квітні та травні. Прилітає у квітні. Початок відкладання яєць, ймовірно, у травні, триває до червня. Гніздо влаштовує в нішах і на карнизах скель. Насиджує самка.

Тривалість інкубації 14–15 діб. Кладка з 4–5 (рідко 6) яєць. Пташенята з'являються в кінці травня і залишають гніздо в середині червня. Може мати 2 репродуктивних цикли протягом року. Підйом пташенят на крило у віці 14–16 діб. Відлітає в кінці серпня – вересні.

Характер живлення. Комахи (жуки, перетинчастокрилі, прямокрилі, гусінь), дрібні молюски й інші безхребетні, дрібні ящірки. На вершинах Карпат гніздування є пізнішим, бо перші особини прилітають у кінці квітня. Початок кладки переважно у другій декаді травня, але бувають і пізніші кладки. Молоді покидають гніздо у кінці червня, але на найвищих вершинах (Говерла, Петрос) виявляли погано літаючих пташенят у кінці липня – перших числах серпня. Відліт переважно в кінці серпня та першій половині вересня.

Чисельність. Загальна чисельність кримської популяції – близько 100 гніздових пар, карпатської – 750–800. Найвища чисельність виду в Греції та Франції по 10–20 тис. гніздових пар, в Італії – 5–10 тис. пар. У Карпатському регіоні найчисленніші популяції в Румунії (1,2–1,5 тис. пар), найменші – в Словаччині (15–30 пар) і Польщі (до 10 пар) [48]. Однак, слід пам'ятати, що карпатська популяція виду досліджена недостатньо.

Розмноження у неволі. Сучасних фактів розмноження виду в неволі на території України нема, але відомо, що у 1834 р. з гнізда на „Чортових Скелях” біля Львова взято двоє пташенят, які далі були вирощені в неволі [38]. Інших даних про розмноження у неволі немає.

Причини зміни чисельності. Зміни, що відбуваються в біотопах; зростання антропогенного тиску. В першу чергу, ці фактори проявлялись у посиленні турбування дорослих птахів протягом гніздового періоду. Зростання інтересу до гірського туризму й альпінізму, рекреаційного навантаження на цікаві природні ландшафтні утворення, особливо локальні скелі, урвища.

Заходи охорони. На Кримському півострові охороняється в заповідниках: Кримському, Ялтинському гірсько-лісовому та Карадазькому, а в Карпатах – у заповіднику „Горгани” та Карпатському НПП. Охороняється Конвенцією про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування у Європі [23].

Синиця біла *Parus cyanus* (Pallas, 1770). Один із 7 видів роду в фауні України. Пропонований статус охорони – рідкісний.

Ареал виду та його поширення. Гніздовий ареал охоплює середні широти Східної Європи (Білорусія, Російська Федерація), південні райони Західного та Східного Сибіру, Памір, Тянь-Шань, Далекий Схід, а точніше від 26–27-го меридіанів на схід до Японського моря та в межах від 58-ї паралелі на півночі, в Європейській частині колишнього СРСР, до 51-ї паралелі на півдні [36]. Вид сибірського походження, ареал якого займає південь лісової, лісостепової та частково степової зони від Примор'я до Східної Європи. В Передураллі та на Уралі рідкісний, більш звичайний в Заураллі та Західному Сибіру [19, 34, 36]. У гніздовий період в Україні трапляється рідко і переважно в північних областях, що межують з Білоруссю. У монографії „Птиці западних областей УССР” Ф.Й. Страутман [38] пише про неї як про рідкісний залітний вид, що належить до підвиду *Parus cyanus cyanus*. Цей же підвид для західної межі ареалу підтверджує і Л.С. Степанян [36]. В. Дідушицький [51, 52] повідомляє про дві білі синиці, здобуті на території Польщі, недалеко від кордонів з Україною (11.01.1882 та 08.01.1886 рр.). Приблизно у той же час, у жовтні 1882 р., був зареєстрований цей вид і в Закарпатті поблизу с. Бардієва (Грабар, 1931 [цит. за 38]).

Залітним на Волині його вважає А. Дунаєвський [53], на основі даних К. Штейна. У позагніздовий період у північних областях цей вид трапляється частіше.

В. Герхнер (1928) [цит. за 4, 22] восени 1910 р. під Києвом спостерігав масовий заліт білої синиці.

М.А. Воїнственський і О.Б. Кістяківський [4] характеризують білу синицю як рідкісний залітний вид північних районів Української РСР (Київська обл.). Найближчі місця гніздування – БРСР, недалеко від північних меж УРСР. Обирає ділянки вологих лісів і чагарники недалеко від води. Має диз'юнктивний ареал. З 2001 р. в Україні гніздиться лише в середній течії річок Прип'ять і Стохід у межах Волинської та Рівненської областей. На прольоті може траплятися в інших областях у межах Полісся.

Місце перебування. Обирає ділянки вологих лісів і чагарники недалеко від води, а також неподалік болотяних біотопів, де є зарості чагарників, очерету, рогозу тощо. Гнізда влаштовує в дуплах, нішах старих будинків і господарських приміщень. На території Російської Федерації іноді гніздиться навіть у чистих очеретяних заростях, а гніздо в таких випадках влаштовує в очеретяних заломках або навіть в ондатровій хатці. Може оселятися у штучних гніздівлях [35].

Особливості біології. Малочисельний гніздовий та кочовий птах. Міграцій у межах України не здійснює. Гніздиться в травні–червні. Гніздо будує в штучному чи природному укритті (дупла і тріщини дерев, ніші та щілини будівель на висоті 0,5–2,5 м від землі, рідко вище). Основу гнізда складають стебла рослин, а лоток вистеляється пухом, пір'ям і шерстю. У кладці – 10–12 яєць. Повні кладки бувають у другій половині травня–червні. Насиджування починається після знесення останнього яйця і триває 13–14 діб. Пташенята з'являються в кінці травня–червні. Пташенята нагніздного типу. Статевої зрілості досягає протягом першого року життя. Основу харчування становлять дрібні комахи та павуки, яких птахи збирають на очереті, вербах і в садах. Характерним компонентом зимового раціону, крім комах, є насіння рослин.

Чисельність. У ХІХ–ХХ століттях вид характеризувався як рідкісний залітний. У 1998 р. на Рівненщині, у гніздовий період, спостерігали дорослу самку. У 2001 р. на Волині знайдено 3 пари птахів, які гніздилися поблизу с. Сваловичі, та одну пару з виводком біля с. Мала Глуша; у 2002 р. на гніздуванні виявлено 3–4 пари виду, у 2004 – 9, у 2005 – 7, у 2006 – 9–10. Сьогодні в Україні гніздиться лише в межах Волинської області близько 10 пар синиці білої. Чисельність виду протягом останніх років коливається в межах 5–10 гніздових пар. Ареал білої синиці у Європі охоплює Росію, Білорусь та Україну, а її чисельність становить до 2,9 тис. пар зі стабільними популяційними показниками протягом 1970–1990 рр. Протягом 1990–2000 рр. залишається стабільною популяція цього виду у Білорусі та стабільно низькою в Україні, невідомою в Європейській частині Росії. Проте європейська популяція синиці білої є незначною, а ареал гніздування становить менше 500 тис. км², тому для неї існують усі види ризиків, притаманні малим популяціям і тим, які перебувають на межі ареалу. Тому цей вид у Європі охороняється, а в Білорусі занесений до нового видання Червоної книги. Крім того, вид внесено до Додатку 3 Бернської конвенції.

Розмноження у неволі. Даних нема. За літературними даними, можуть займати штучні гніздівлі, зокрема у Росії [35, 43].

Причини зміни чисельності. Новий вид для фауни України з диз'юнктивним і дуже вузьким ареалом. Чисельність виду мала, через що він дуже вразливий. Охороняється в межах РЛП „Прип'ять-Стохід”.

Заходи охорони. Потрібно детальніше вивчити біотопи, придатні для гніздування виду, виявити місця зимівлі; розробити рекомендації щодо охорони виду; встановлювати штучні дуплянки. Оберігається Конвенцією про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Додаток III) [23, 29].

У роботі узагальнені матеріали про особливості сучасного поширення, змін чисельності й необхідності активної охорони видів птахів, що гніздяться або розпочали гніздитися на території України. Наведені дані, необхідні для визначення сучасного стану популяцій видів, які можуть претендувати на набуття найвищого державного природоохоронного статусу. Передбачається, що саме підвищення природоохоронного режиму для збереження перелічених видів допоможе зменшити ступінь сучасних загроз їх популяціям. Шляхом застосування спеціальних природоохоронних заходів як на територіях ПЗФ, так і на незаповідних ділянках, популяції цих видів отримають додаткові можливості для поліпшення репродуктивної здатності й відновлення достатньої для виживання чисельності.

1. Булахов В.Л., Губкин А.А., Губкин Ал.А. Современное состояние фауны куликов Днепропетровщины. **Питання степового лісознавства та лісової рекультивациі земель**. Дніпропетровськ, 2000; 4: 100–108.
2. Бучко В., Скільський І., Дзюбак П. Експедиція з вивчення орнітофауни долини Верхнього Дністра. **Інформаційні матеріали Західного відділення Українського орнітологічного товариства**. Ломик. Дрогобич, 1999; 10: 32.
3. Васильков І.А. Экология гнездования малой крачки в Северно-Западном Причерноморье. **Бранта**, 1999; 2: 26–38.
4. Воїнственський М.А., Кістяківський О.Б. **Визначник птахів УРСР**. Київ: Радянська школа, 1952: 134–135.
5. Волове очко. Troglodytes. **Західно-Український орнітофауністичний щорічник**. Луцьк, 1993; 3: 59.
6. Гладков Н.А., Дементьев Г.П., Птушенко Е.С., Судилова А.М. **Определитель птиц СССР**. Ярославль: Высшая школа, 1964: 196–197.
7. Горбань І.М. Про статус малого крачка на Західній Україні. **Матер. І конф. молодих орнітологів України**. Чернівці, 1994: 49–51.
8. Горбань І.М. Чоботар (*Recurvirostra avosetta* L.) – гніздовий птах Львівської області. **Інформаційні матеріали Західного відділення Українського орнітологічного товариства**. Зелічок. Дрогобич: Вид-во Музею «Дрогобиччина», 1998; 9: С. 55–56.
9. Горбань І.М., Шидловський І.В. Численность гнездящихся куликов на западе Украины. **Гнездящиеся кулики Восточной Европы – 2000**. Под ред. Томковича П.С., Лебедевой Е.А. Москва: Союз охраны птиц России, 1999; 2: 93–105.
10. **Закон України „Про Червону книгу України”** – <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3055-14>.
11. **Західноукраїнська орнітологічна станція: напрямки і результати діяльності** (Збірник праць). Під ред.: І.Шидловський та ін. Львів: Євровіт, 2002: 90 с.
12. **Західно-Український орнітофауністичний щорічник Troglodytes**. Львів, 1994; 4: 5.
13. **Західно-Український орнітофауністичний щорічник Troglodytes**. Луцьк, 1995; 5: 8, 11, 14.
14. **Західно-Український орнітофауністичний щорічник. Troglodytes**. Луцьк, 1996; 6: 23, 27.
15. **Західно-Український орнітофауністичний щорічник. Troglodytes**. Під ред. Химин М.В., Шидловський І.В., Горбань І.М. Луцьк: Світ птахів, 1997; 7: 22.
16. **Інформаційний бюлетень Західного відділення Українського орнітологічного товариства та Львівського клубу орнітологів**. Львів, 1991; 3: С. 47.
17. **Інформаційний бюлетень Західного відділення Українського орнітологічного товариства та Львівського клубу орнітологів**. Львів, 1992; 4: С. 5, 15, 18, 27, 41, 43.
18. **Іванов А.И. Каталог птиц СССР**. Ленинград: Наука, 1976. 276 с.
19. **Іванов А.И., Козлова Е.В., Портенко Л.А., Тугаринов А.Я. Птицы СССР**. Ч. I. Москва; Ленинград: Изд-во АН СССР, 1951: 130–131.
20. **Каталог орнітофауни Західних областей України**. Орнітологічні спостереження за 1989–1990 рр. Луцьк, 1991; 2: 39–40.

21. **Каталог орнітофауни західних областей країни.** Орнітологічні спостереження за 1993 р. „Troglodytes”. Львів, 1994; 4: 7.
22. **Кістяківський О. Б. Фауна України. Птахи.** Київ: Вид-во АН Української РСР, 1957; 4: 432.
23. **Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі** (Берн, 1979). Київ, 1998. 76 с.
24. **Костин Ю.В. Птицы Крыма.** Москва: Наука, 1983. 240 с.
25. **Луговой А.Е., Поттиш Л.А.** Гнездовая фауна и численность куликов Закарпатской области Украины. **Гнездящиеся кулики Восточной Европы – 2000.** Под ред. Томковича П.С., Лебедевой Е.А. Москва: Союз охраны птиц России, 1998 1: 103–106.
26. **Лысенко В.И. Фауна Украины. Птицы.** Киев: Наукова думка, 1991; 5 (3). 208 с.
27. **Марисова І.В., Талпош В.С. Птахи України.** Польовий визначник. Київ: Вища школа, 1984: 187.
28. **Микитюк О. ІВА території України: території, важливі для збереження видового різноманіття та кількісного багатства птахів.** Київ: СофтАРТ, 1999. 324 с.
29. **Птахи України під охороною Бернської конвенції.** Під загальною ред. Г.Г. Гаврися. Київ, 2003. 87 с.
30. **Птицы – обитатели озер, болот и рек.** Ф.Зауэр; Пер. с нем. С.Мещеряковой. Москва: ООО Издательство АСТ: „Издательство Астрель”, 2002: 172-173.
31. **Птицы Советского Союза.** Под ред. Г.П. Дементьева, Н.А. Гладкова. Москва: Советская наука, 1951; 3: 596–597.
32. **Птицы Советского Союза.** Под ред. Г.П. Дементьева, Н.А. Гладкова. Москва: Советская наука, 1954; 4: 429–437.
33. **Птицы Советского Союза.** Под ред. Г.П. Дементьева, Н.А. Гладкова. Москва: Советская наука, 1954; 6: 792 с.
34. **Птицы СССР. Чайковые.** Москва: Наука, 1988: 356–370.
35. **Рябицев В.К. Птицы Урала, Приуралья и Западной Сибири: справочник-определитель.** Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2001: 525–526.
36. **Степанян Л.С. Конспект орнитологической фауны СССР.** Москва: Наука, 1990. 728 с.
37. **Страутман Ф.Й. Птицы западных областей УССР.** Львов: Изд-во Львов. ун-та, 1963; 1. 200 с.
38. **Страутман Ф.Й. Птицы западных областей УССР.** Львов: Изд-во Львов. ун-та, 1963; 2: 139–141.
39. **Татаринев К.А. Фауна хребетних Заходу України.** Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1973; 69, 126.
40. **Угода про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів.** Київ, 2001. 51 с.
41. **Фесенко Г.В., Бокотей А.А. Анотований список українських наукових назв птахів фауни України.** Київ; Львів, 2000. С. 44.
42. **Фесенко Г.В., Бокотей А.А. Птахи фауни України: польовий визначник.** Київ, 2002. С. 416.
43. **Флинт В.Е., Габузов О.С., Сорокин А.Г., Пономарёва Т.С. Разведение редких видов птиц.** Москва: Агропромиздат, 1986: 206.
44. **Флинт В.Е., Бёме Р.Л., Костин Ю.В., Кузнецов А.А. Птицы СССР.** Москва: Мысль, 1968: 312–313.
45. **Червона книга України. Тваринний світ.** Київ: Українська енциклопедія ім. Бажана. 464 с.
46. **Численность и размещение гнездящихся околотовных птиц в водно-болотных угодьях Азово-Черноморского побережья Украины.** Под общ. ред. Сиохина В.Д. – Бранта: Мелитополь; Киев, 2000: 74–75, 85,110, 164–165, 174–183, 196–197, 265–269, 346, 424, 435, 476.
47. **Шидловський І.** Про діяльність робочої групи „Avosetta” у 1995 р. **Інформаційні матеріали Західного відділення Українського орнітологічного товариства.** Тріщ. Дрогобич, 1999; 7: 37–38.
48. **Bezzel E. Ptaki.** Warszawa, 2000: 128–129.
49. **Burfield J., van Bommel F. Birds in Europe. Population estimates, trends and conservation status.** Cambridge, 2004. BirdLife Conservation Series; 12: 247.
50. **Cramp S., Cramp S. The Birds of the Western Palearctic. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa.** Oxford University Press; 4. 364 p.

50. *Dzieduszycki W. Katalog Museum im. Dzieduszyckich. Ptaki.* Lwów, 1880; 2. 206 s.
51. *Dzieduszycki W. Przewodnik po Museum im. Dzieduszyckich we Lwowie.* Lwów, 1895. 256 s.
52. Dunajewski A. O potrzebie badań faunistycznych. **Bull. Stacji badania wędrówek ptaków przy Państw. Muz. Zool.** Warszawa, 1938; 1–2.
53. *Gorban I, Flade M.* The importance of the Upper Pripyat (Ukraine) for the protection of birds. **The ecology and conservation of floodplains and lowland mires in the Polesya Region.** Minsk, 2000: 103–110.
54. *Hagemajjer W.J.M., Blair M.J.* **The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance.** London: T&AD Poyser, 1997. 903 p.
55. *Snow D.W. Perrins C.M.* The Birds of the Western Palearctic. **Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa.** Oxford University Press, 1998; 1: 212–214.
56. *Tucker G.M., Heath M.F.* **Birds in Europe: their conservation status.** Cambridge, U.K.: Bird Life Conservation Series. 1994; 3. 600 p.

RECOMMENDATIONS FOR THE THIRD EDITION OF THE RED DATA BOOK OF UKRAINE: BIRDS

I. M. Horban, I. V. Shydlovskyy, O. S. Hnatyna, N. A. Pisulinska¹, M. A. Senyk

Ivan Franko National University of Lviv, 4, Hrushevskyy St., Lviv 79005, Ukraine

¹Physical-mechanics Institute of NAS of Ukraine, 5a, Stryjska St., Lviv 79053, Ukraine

Based on the analysis of changes in size and number of species in habitats nesting birds, population trends are subjected to significant fluctuations over the past decade, justifying proposals for new species to the third edition of the Red Book of Ukraine. For certain types the need to continue their conservation status within the national Red Book was confirmed.

Key words: Red Data Book, recommendation species, ornithofauna protection.

ПРЕДЛОЖЕНИЯ К ТРЕТЬЕМУ ИЗДАНИЮ КРАСНОЙ КНИГИ УКРАИНЫ: ПТИЦЫ

И. М. Горбань, И. В. Шидловский, О. С. Гнатина, Н. А. Писулінская¹, М. А. Сэнык

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Грушевского, 4, Львов 79005, Украина*

¹Физико-механический институт НАН Украины, ул. Стрыйская, 5а, Львов 79053, Украина

На основании анализа изменений численности и ареалов у ряда видов гнездящихся птиц, популяционные тренды которых испытывают значительные колебания на протяжении последнего десятилетия, обосновываются предложения о внесении новых видов к третьему изданию Красной книги Украины. Для отдельных видов подтверждена необходимость продолжения их природоохранного статуса в составе национальной Красной книги.

Ключевые слова: Красная книга Украины, рекомендованные виды, охрана орнитофауны.

Одержано: 04.11.2009